Neuronové sítě a neuropočítače

Přednáší:
Doc.Ing.Miroslav Šnorek,CSc.
Katedra počítačů FEL ČVUT v Praze

Představme se: výzk. tým „Neurony“

- **Docenti** Miroslav Šnorek
- **Odb. asistenti** Miroslav Skrbek
- Marko Genyk-Berezovskyj
- **Phd studenti** Michal Brát
- Mofreh Hogo
- Milan Jurík
- Jan Koutník
- **Členové–korespondenti**
- Pavel Náplava (Telekom)
- Tomáš Macek (USA, IBM)
- Jan Brunner (všude)

Co děláme?

- Zkoumáme:
  - nové neuronové architektury,
  - samoorganizující se sítě pro podporu rozhodování a dolování dat,
  - neuronové sítě pro zpracování obrazů,
  - neuronové sítě v simulacích a
  - vyvíjíme neuronový courseware.

Co jsou to ty neuronové sítě?

- Umělé informační systémy, které jsou principiálně schopny napodobovat funkce nervových soustav a mozků živých organizmů podstatně dokonalejším způsobem, než to činí dosavadní, tzv. konvenční výpočetní technika.
- Pozor! Od umělých neuronových sítí k mozku je ale ještě strašně daleko...

K čemu jsou umělé neuronové sítě vůbec dobré?

- I když by se nám chtělo odpovědět, že ke všemu, musíme být objektivnější.

- K predikci,
- aproximaci,
- rozpoznávání (klasifikaci),
- asociaci,
- k filtraci,
- optimalizaci,
- popřípadě k dalšímu.

To se tedy od jiných výpočetních prostředků liší?

- Mezi neuronovými sítěmi a konvenčními počítači existuje ve způsobu práce zásadní rozdíl.
- Ty druhé pracují podle předem daného postupu - algoritmu.
- Ty první uskutečňují velmi vysoký počet dílčích operací současně a pracují bez algoritmu. Jejich činnost je založena na procesu učení, při kterém se neuronová síť postupně k řešení dané úlohy adaptuje.

Důležité, proto vypíchneme:

- Nealgoritmický způsob výpočtu!
- Vy jste se až dosud seznamovali s počítači a problémy řešenými algoritmicky.

Z čeho budu studovat?

- Vyšlo nové skriptum „Neuronové sítě a neuropočítače“,
- samostudiem doporučeného courseware.

Kde a jak budu experimentovat?

- Během cvičení
  - na PC,
  - vzdáleně na počítači SUN.
- Doma
  - na svém PC.
- Distančně
  - k dispozici je několik výukových pásem.

Kde získám informace o předmětu?

- Osobním aktivním přístupem k výuce,
- http://service.felk.cvut.cz/courses/36NAN

Jaké budou mít vyučující požadavky?

- Zápočet
  - přítomnost na cvičeních,
  - vypracování dvou samostatných úloh,
  - úspěšným absolvováním dvou průběžných testů,
- zkouška
  - písemná a ústní,
  - hodnocení ze cvičení má výraznou váhu,
  - obvykle se diskutuje i nad závěry z úloh.

Témata přednášek

1. Co jsou to ty neuronové sítě?
2. Jednovrstvé sítě I - perceptron
3. Vícevrstvé sítě I – ML perceptron
4. Vícevrstvé sítě I - algoritmus BP (odvození)
5. Jednovrstvé sítě II – Hopfieldova síť
6. Vícevrstvé sítě II – GMDH
7. Jednovrstvé sítě III – Kohonenova síť
8. Jednovrstvé sítě IV – Kohonenova síť pro učení s učitelem (reserva)
9. Vícevrstvé sítě III - Neocognitron
10. Vícevrstvé sítě IV – RBF sítě

Témata přednášek - pokračování

11. Vícevrstvé sítě V – Teorie adaptivní rezonance
12. Komprese dat
13. Predikce neuronovou sítí a zpracování obrazových dat
14. HW implementace neuronových sítí

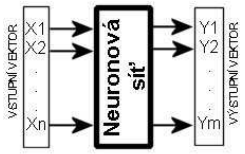

Úvaha: můj celkový dojem z předmětu

- Volitelný, vyvolává překvapivě velký zájem,
- spolupráce se studenty bývá velmi dobrá,
- někdy až překvapivě
  - kvalitní a
  - rozsáhlé výsledky,
- po počátečním nadšení skepse z interpretace výsledků neuronových modelů.

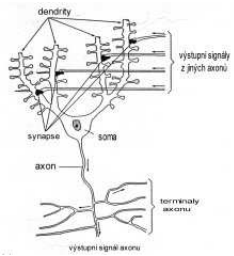
Umělá neuronová síť - tech. představa

- Obsah černé skříňky - umělá neuronová síť - implementuje nelineární přiřazovací předpis představující složité vztahy, které lze často jen velmi obtížně (někdy dokonce vůbec ne) analyticky vyjádřit.

Inspirace - biologický neuron

- Každý neuron se skládá z těchto hlavních částí:
- tělo buňky s jádrem (soma),
- dendrity se synapsemi,
- axon s terminály.

Některá fakta k biologické inspiraci:

- Nervový systém člověka obsahuje přibližně 10^{12} neuronů.
- Soma (jádro) má jen 1-10 μm,
- délka dendritu je 2-3 mm, bývá jich však 10 až 100.10^3,
- délka axonu - je často větší, než 1 m
  (Zajímavost: délka všech axonů jediného člověka více než 4x přesahuje vzdálenost Země-Měsíc).

Synapse

- Synapse uskutečňují vlastní přenos informací mezi neurony. Dělí se na synapse
  - excitační (budící),
  - inhibiční (tlumící),
- nebo z jiného pohledu
  - chemické,
  - elektrické,
  - jiné.

Šíření signálu v biologickém neuronu

- Animace biologického neuronu

Jiný zajímavý výukový program pro samostudium této problematiky najdete na adrese

http://service.felk.cvut.cz/courses/36NAN/cware

Všimněte si:

- Pro přenos informace má zásadní význam **membránový potenciál** (v klidovém stavu záporný).
- Změny membránového potenciálu (do kladných hodnot) jsou reakcemi na podněty.
- Na nadprahový podnět reaguje neuron **akčním potenciálem**, který se axonem šíří konstantní rychlostí a s konstantní amplitudou.
- Membránový potenciál se tedy chová podle pravidla „všechno nebo nic“.

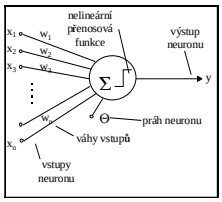
Umělá neuronová síť

– Za umělou neuronovou síť se obecně považuje taková struktura pro distribuované paralelní zpracování dat, která se skládá z jistého, obvykle velmi vysokého, počtu vzájemně propojených výkonných prvků. Každý z nich může současně přijímat libovolný konečný počet různých vstupních dat. Na další výkonné prvky může předávat libovolný konečný počet shodných informací o stavu svého jediného, avšak velmi rozvětveného výstupu. Každý výkonný prvek transformuje vstupní data na výstupní podle jisté přenosové funkce. Přitom se též může uplatnit obsah jeho lokální paměti.

Výkonný prvek umělé neuronové sítě McCulloch-Pittsův perceptron

$$y = S(\sum_{i=1}^{N} w_i x_i + \Theta),$$

- y je výstup neboli aktivita neuronu,
- x_i je i-tý vstup neuronu vstupů je celkem N,
- w_i představuje hodnotu i-té synaptické váhy,
- S je (nelineární) přenosovou funkcí neuronu a
- Θ představuje prahovou hodnotu
- (vlastně posunutí).
- **Výraz v závorce - vnitřní potenciál.**

Pracovní fáze umělé neuronové sítě

- Umělá neuronová síť pracuje v zásadě ve dvou fázích - adaptivní a aktivní.
- V adaptivní fázi se síť **učí** (learning phase),
- v aktivní vykonává naučenou činnost, **vybavuje** (evaluation phase).
- Paměť sítě reprezentují hodnoty synaptických vah na jednotlivých vstupech neuronů.

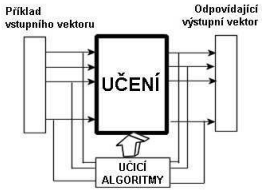

Učení a jeho typy

– Při **učení s učitelem** se umělá neuronová síť učí srovnáváním aktuálního výstupu s výstupem požadovaným a přestavováním synaptických vah tak, aby se propříště snížil rozdíl mezi skutečným a žádaným výstupem. Metodika snižování rozdílu je určena učicím algoritmem.

– Do **učení bez učitele** není zapojen žádný vnější arbitr a celé učení je založeno pouze na informacích, které samotná síť během celého procesu učení získala.

Učení sítě

Kdy je síť naučená?

- Tehdy, když je pro všechny vzory **učicí** množiny (podmnožina množiny vstupních vzorů) splněno zadané kritérium naučenosti formulované např. tak, že
  - chyba sítě je menší než …, nebo že
  - energie sítě je minimální, atd.

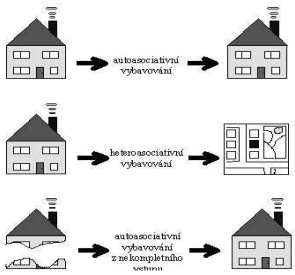

Vybavování sítě

- Oproti učení, které může trvat velmi, velmi dlouho, je vybavování rychlé. Síť při něm generuje naučenou odezvu. Někdy rozlišujeme
  - autoasociativní,
  - heteroasociativní,
    - nejbližšího souseda,
    - interpolaci
- vybavování.

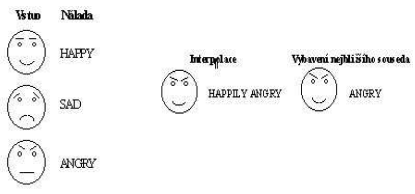

Auto- a heteroasociativní vybavování

Heteroasociativní vybavování

Metody vyhodnocování podobnosti

- Často budeme potřebovat vyhodnotit vzdálenost, nebo řekněme míru podobnosti, mezi dvěma či více vektory, nebo mezi předloženým vzorem a tzv. třídami. Některé možnosti:
  - Eukleidovská vzdálenost,
  - vnitřní součin,
  - blokové vzdálenost,
  - jiné kritérium.

Podobnost na základě **Eukleidovské vzdálenosti**

$$d_{ij} = \left\| \vec{X}_i - \vec{X}_j \right\| = \left[\sum_{n=1}^{N} \left(x_{in} - x_{jn} \right)^2 \right]^{1/2}.$$

Podobnost na základě **vnitřního součinu**

$$\vec{X}_i^T \vec{X}_j = \sum_{n=1}^{N} x_{in} x_{jn}.$$

Vydělíme-li takto vypočtenou hodnotu číslem $\left\| \vec{X}_i \right\| \left\| \vec{X}_j \right\|$, dostaneme kosinus úhlu, který spolu oba vektory svírají.

Umělé neuronové sítě - časová osa

- 1943 McCulloch, Pitts Perceptron, formální neuron.
- 1948 Hebb Hebbovské učení.
- 1958 Rosenblatt Rosenblattův perceptron.
- 1960 Widrow, Hoff ADALINE.
- 1962 Widrow MADALINE.
- 1966 Ivachněnko GMDH.
- 1969 Minsky, Papert Kniha "Perceptrony".
- 1980 Grossberg ART.
- 1982 Hopfield Hopfieldova síť, energetická funkce.
- 1982 Kohonen SOM - samoorganizující se mapy.
- 1983 Kirkpatrick Simulované žíhání.
- 1985 Ackley, Hinton, Sejnovski Boltzmannův stroj.
- 1985 Parker, Le Cun Backpropagation - zpětné šíření.
- (1974 Werbos)
- 1988 Bromhead, Lowe RBF.

Ukázka z 2. kapitoly skripta

- **ADALINE** - klasická umělá neuronová síť perceptronovského typu s binárními výkonnými prvky. Jejich váhy jsou nastavitelné a učení probíhá tzv. delta pravidlem.
- **Adaptace** - schopnost umělé neuronové sítě přizpůsobit se. Adaptace může probíhat s učitelem, nebo bez (adaptace samoorganizací). Realizuje se během učení obvykle změnami vah, výjimečně změnami architektury.
- **Aktivační funkce** - obvykle nelineární přenosová funkce neuronu.
- **Back-propagation (zpětné šíření)** - učicí algoritmus vícevrstvých dopředných (nerekurzivních) neuronových sítí. Při něm se chyba výstupní vrstvy zpětně přepočítává do vrstev předchozích (zpětně se šíří) a podle její hodnoty se upravují jednotlivé váhy.
- **Hebbovské učicí pravidlo** - původní učicí předpis pro učení bez učitele. Je analogií průběhu učení v lidském nervovém systému. Přeneseno do umělých neuronových sítí říká, že častější používání toho-kterého spoje posiluje jeho hodnotu váhy. K této základní formulaci existuje mnoho variant.
- **Perceptron** - jednoduchá dopředná síť bez skrytých vrstev. To znamená, že jen jednu vrstvu této sítě lze učit. Klasickou hranicí schopností perceptronu je XOR-problém.